

KRIVIČNOPRAVNE I KRIMINOLOŠKE KARAKTERISTIKE NASILNIČKOG KRIMINALITETA U SRBIJI¹

MA Jasmina Igrački

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

Nasilnički kriminalitet izaziva pažnju savremene naučne, stručne i društvene javnosti i predstavlja temu koja otvara niz različitih pitanja od etičkih, psiholoških, socioloških, kriminoloških do kaznenopravnih. Fenomen nasilničkog ponašanja u središtu svoje biti ima čoveka kao nasilnika, čoveka kao žrtvu, ali i ljude koji kao društvo na nasilje nasilnika odgovaraju novim nasiljem u obliku društvene, odnosno krivične sankcije. Teži oblici nasilja, naročito ubistva, silovanja, razbojništva, nasilja u porodici, na sportskim priredbama, su fenomeni koji imaju snažan destruktivni uticaj na socijalnu sredinu, te iziskuju temeljitu krivičnopravnu, kriminološku, ali i svaku drugu analizu. Prema objavljenim rezultatima u Ženevskoj deklaraciji o nasilju globalna stopa ubistva, u poslednjoj deceniji, iznosi oko 7,6 na 100 000 stanovnika, ta stopa u Evropskoj Uniji se kreće ispod 2, a u Srbiji iznosi nešto više od 2 slučajeve na 100 000 stanovnika. Na osnovu statističkih podataka, dnevni proseki viktimizacije ubistvom u svetu je 1342 ubistva, svakog sata približno 56 ubistava, odnosno približno jedno ubistvo svakog minuta (0.93). Kada je u pitanju krivično delo protiv polne slobode, može se reći da je značajno prisutno na globalnom nivou, pa tako u Americi 83% devojaka uzrasta od 12-16 godina su doživele neki oblik seksualnog uznemiravanja i zlostavljanja, u Velikoj Britaniji od 5 žena starosti od 16- 59 godina, jedna žena je doživela neki oblik seksualnog nasilja. Interesantan podatak da je od Evropskih zemalja Švedska druga u svetu po broju silovanja, na 100 000 stanovnika izvrši se oko 53 dela silovanja. U Srbiji je u 2012. godini prijavljeno 372 punoletnih lica za krivična dela protiv polne slobode, od čega 121 slučajeva za krivično delo silovanje.

¹ Ovaj tekst je nastao kao rezultat na projektu "Kriminal u Srbiji: fenomenologija, rizici i mogućnost socijalne intervencije" (broj 47011) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja RS.

Ključne reči: nasilje, kriminal, agresivno ponašnje, struktura krivičnih dela sa elementima nasilja, obim nasilničkog kriminala, uzroci nasilja, ubistvo, silovanje, razbojništvo.

UVOD

Nasilje karakteriše, po pravilu, primena sile i ono je najčešće sredstvo za ostvarivanje nekog cilja, ali ono može biti i samo sebi cilj. Takođe, nije sporno da nasilje uvek znači jedan odnos između subjekta i objekta. Subjekt je uvek čovek, pojedinac, grupa ili čak i država preko nekih svojih organa, dok objekt može, takođe, biti čovek pojedinac ili grupa odnosno država u celini, ali i neka druga materijalna ili nematerijalna dobra. U tom smislu neki autori definišu nasilje kao odnos kroz koji se povređuje telo ili život ljudi ili se oštećuju stvari. Za druge, nasilje je napad na ličnost koji se sastoji u nanošenju udaraca, povreda i drugih činjenja koji proizilaze iz primene fizičke sile (Igrački, 2014: 352). Ako postavimo pitanje o uzrocima masovnog kršenja zakonskih normi, odgovor možemo poronaći u činjenici da nasilnički i agresivni akti obično znače kršenje određenih normi. Nijedna vrsta nije tako destruktivna kao što je ljudska, i to ne iz bioloških osobina koje potiču iz istorije, već zbog društvenih uslova koje donosi istorija. Ljudska agresija i nasilje je prisutno u svim fazama razvoja ljudske civilizacije. Danas se često ističe da su nasilje i nasilni delikti u ekspanziji i da je u stalnom porastu. Podaci pokazuju da je nasilje u savremenom društvu, ipak, u opadanju u odnosu na ranije istorijske periode². Takođe, istraživanja pokazuju da mlađe osobe češće vrše krivična dela sa elementima nasilja, ali i da je među mladima došlo do opadanja nasilničkog kriminala iako i dalje predstavlja ozbiljan društveni problem³. I pored činjenice da poslednjih godina nasilnički kriminal opada, on i dalje predstavlja ozbiljan društveni izazov za koje savremena civilizacija mora da nađe odgovor i da takav oblik ljudskog ponašanja svede na prihvatljiv i podnošljiv nivo. Proučavanje delikata nasilja, kao jednog od najintragantnijih fenomena savremene civilizacije, ima poseban značaj (Igrački, J.;2014: 352). Termini "nasilje" i "agresija" koriste se, praktično kao sinonimi . Predložena definicija nasilja je veoma slična brojnim određenjima agresije koja variraju klasičnu definiciju, po kojoj je agresija "ponašanje čiji je cilj povređivanje osobe prema kojoj je ponašanje usmereno" (Dollard i sar., 1939: 11). Takve varijacije su, na primer, da je agresija "ponašanje s namerom da se druga osoba fizički ili psihički povredi" (Berkowitz, 1993: 3) ili da je agresija "bilo koji oblik ponašanja usmeren na nanošenje štete ili povređivanje drugog živog bića motivisanog da izbegne takav postupak" (Baron, 1977: 7). Neki autori su našli preko 200 definicija agresivnog ponašanja (Harre i Lamb, 1993), i skoro sve one sadržale su

² U Americi je nasilni kriminal opao, u poslednjih nekoliko godina, sa 758 izvršenih nasilnih krivičnih dela na 100 000 stanovnika u 1992. godini na 386 krivičnih dela u 2011. godini.(po Dejvidu H. Bejlju)

³ Istraživanja nasilja među mladima u Americi pokazuju da je 1995. godine bilo 851 krivično delo sa elementima nasilja, a 2011 423 na 100 000 stanovnika.

element namere i nanošenja štete, elemente koji su ključni i u definiciji. Zašto se onda opredeljujem za nasilje, a ne za agresiju? (Popović, D.; 2009:14).

KRIVIČNOPRAVNI I KRIMINOLOŠKI ASPEKTI NASILNIČKOG KRIMINALITETA

Svi oblici kriminaliteta su, u određenom smislu, akti nasilja, ali je u kriminološkoj literaturi uobičajena posebna tipologija pojava pod tim nazivom. Tim pojmom se uobičajeno označava drska i bezobzirna primenu fizičke sile, protivpravnog ugrožavanja integriteta čoveka i drugih javnih dobara i društvenih vrednosti. Bitna obeležja nasilništva su sklonost ka izivljavanju i prinuđivanju drugoga da trpi ponašanje kojim se teško ugrožava fizički integritet ili vređa njegovo dostojanstvo. U delikte nasilja spadaju, prvenstveno, krvni delikti i druga dela upravljena na lišavanje života čoveka—ubistva, povrede telesnog integriteta i zdravlja, kao što su politički delikti nasilja, posebno akti terorizma, i zločini protiv čovečnosti i međunarodnog prava, seksualni i saobraćajni delikti, kao neki delikti protiv imovine (razbojništva, otmice, iznude). Naučni pristupi objašnjenju prirode nasilja dosta različito, a većina njih ide u determinizam. Neki autori u objašnjenju uzroka delikata nasilja polaze od stavova da nasilje nije u ljudskoj prirodi, već da se radi o stečenim elementima agresivnosti, uzrokovanim društvenim odnosima u kojima pojedinci i društvene grupe stiču iskustvena saznanja o potrebi i korisnosti nasilja. Tako psiholog A. Lonie misli da se ove sklonosti razvijaju u evolutivnim stupnjevima. Po njemu je prva etapa ona kada se ličnost, žrtva nasilja, oseća nemoćnom da ga izbegne, zatim da se ona uči kako da i sama bude nasilna i da izvuče korist iz toga, i na kraju da neposredno prelazi na akt ubistva. (Bošković, M.; 2011:34)

Vršenje krivičnih dela sa elementima nasilja i nasilničko ponašanje, u krivičnompravnom značenju, podrazumevaju ona inkriminisana ljudska ponašanja kojima se upotrebom sile ili ozbiljne pretnje povređuju ili ugrožavaju pravno zaštićena dobra (Lazarević, 2002:11-12). Dakle, delikt nasilja je protivpravna upotreba sile ili pretnje prema drugome, odnosno prema stvarima. Ovo ograničenje je nužno da bi se iz sfere inkriminacija izuzeli oni akti nasilja pri kojima se upotreba sile ili pretnje pojavljuju, pod određenim uslovima, kao dozvoljeni, pravno osnovani načini ponašanja. Pri tome treba imati u vidu da je nasilje uvek protivpravno ponašanje, osim u slučajevima kada je protivpravnost zakonom izričito isključena. Zato zakonodavac, sasvim opravdano u opisu bića delikata nasilja ne unosi protivpravnost kao njihovo posebno obeležje, jer takva ponašanja u načelu nisu dozvoljena, ona su dakle uvek protivpravna. Od toga pravila se odstupa u dve situacije:

(1) kada je određen propisom dozvoljeno da neka lica preduzimaju delatnosti koje sadržajno znače nasilje, a propisana su zakonom kao krivična dela;

(2) ako postoji neki opšti osnov isključenja protivpravnosti koji se ne primenjuje samo na delikte nasilja već i na ostala dela.

U prvom slučaju, protivpravnost se unosi u opis bića krivičnog dela, dok se u drugom procenjuje postojanje uslova koje zakon predviđa kod odgovarajućih opštih osnova.

Krivičnopravni značaj nasilja izražava se kao nasilje koje je inkriminisano kao krivično delo i reč je o tzv. deliktima nasilja, a s druge strane, nasilje je od značaja za krivičnu odgovornost kada je neko izvršio krivično delo pod uticajem sile ili pretnje. Broj krivičnih dela kod kojih je nasilje konstitutivni elemenat njihovog bića je veliki i za sve njih je zajedničko da obuhvataju primenu sile ili pretnje, ali se međusobno razlikuju po nekim drugim obeležjima - pravnom dobru koje je izloženo nasilju, cilju koji se želi postići, posledici koja iz toga proizlazi i dr. U literaturi se ističe i pitanje određene slabosti u određenju delikta nasilja, jer neki oblici nasilja koji su predviđeni kao krivična dela, ne predstavljaju uvek inkriminisani i kažnjivu delatnost. Čak i najteži oblici nasilja, kao što su ubistva, nisu uvek krivična dela. Otuda i potreba da se u pojam delikta nasilja uvede jedno ograničenje- upotreba sile ili pretnje u cilju povrede ili ugrožavanja pravno zaštićenog dobra treba da se vrši protivpravno. Ovo ograničenje je nužno da bi se iz sfere inkriminacija izuzeli oni akti nasilja pri kojima se upotreba sile ili pretnje pojavljuju, pod određenim uslovima, kao dozvoljeni, pravno osnovani načini ponašanja. Pri tome treba imati u vidu da je nasilje uvek protivpravno ponašanje, osim u slučajevima kada je protivpravnost zakonom izričito isključena (Lazarević, 2002:13). Posebni osnovi isključenja protivpravnosti kod pojedinih delikata nasilja moraju biti propisani isključivo zakonom, uz određivanje lica koja su ovlašćena da upotrebljavaju silu, pod kojim uslovima i na koji način.

Kriminolozi pri samoj pomeni nasilja najčešće pod tim pojmom podrazumevaju nasilnički kriminalitet kao specifičan vid društveno opasnih dela. Pod nasilničkim kriminalitetom se podrazumeva ona krivična dela kod kojih se, radi postizanja odredjenog cilja koristi uz napad na žrtvu ili uz pretnju žrtvi. Ovaj vid kriminalne aktivnosti se u kriminologiji smatra jednim od osnovnih tipova kriminala koji zaokuplja posebnu pažnju. Nasilnički kriminalitet, odnosno nasilničko ponašanje, karakteriše izazivanje straha u javnosti jer se tradicionalno smatra da takva dela i ponašanja izazivaju osećaj nesigurnosti kod građana. Taj strah i nesigurnost se pojačavaju pojavom drastičnih slučajeva nasilja koji se u javnosti plasiraju i preko sredstava informisanja. Javnost je često zaprepasćena pojedinim slučajevima nasilničkog ponašanja, izživljavanjem, zlostavljanjem, silovanjem i ubistvom žrtve⁴. U nasilnička krivična dela svrstavaju se ubistvo, nanošenje teških telesnih povreda, silovanje, razbojništvo, kidnapovanje i sl. Noviji oblici nasilničkog kriminaliteta su specifični oblici nasilja u porodici, vršnjačko nasilje, nasilje na sportskim priredbama i javnim skupovima i druga krivična dela sa elementima nasilja. U savremenom svetu postoji jedinstveno mišljenje da život i telesni integritet čoveka predstavljaju društvenu vrednost za čije očuvanje ne postoji samo pojedinačni, individualni, već opšti zajednički interes društva.

Krivično delo ubistva se smatra jednim od najtežih krvnih delikata i najteži oblik kriminalne delatnosti, a samim tim zaslužuje pažnju radi suzbijanja protivpravnih delatnosti više od bilo kojeg drugog kriminaliteta. Krivično delo ubistvo je inkriminacija kojom se ostvaruje krivičnopravna zaštita čovekovog života od momenta rađanja do momenta smrti. Objekat ovog krivičnog dela je živ čovek, odnosno živo ljudsko biće od

⁴ Slučajevi silovanja, zlostavljanja i ubistva maloletnica u Bajmoku i Beogradu.

rođenja do smrti. Krivičnim pravom štiti se život čoveka sve do njegovog prestanka, odnosno do momenta smrti. Zbog specifičnosti prirode i karaktera ovog krivičnog dela zakonodavac ovo delo nije utvrdio prema radnji izvršenja, već prema prouzrokovanoj posledici. Radnja izvršenja kod krivičnog dela ubistva može biti veoma raznovrsna po preduzetim delatnostima, načinima izvršenja i upotrebljenim sredstvima. Prema broju ubistava Srbija spada u relativno bezbedne zemlje, sa stopom ubistva od 2,21 na 100.000 stanovnika⁵. Ta stopa veća je u Beogradu - 2,39 ubistava⁶ u odnosu na proseku u republici. Iz tabele 1 može se zapaziti da je broj evidentiranih ubistava u 2014. godini za oko 15 % manji od broja ubistva u 2013. godini.

Tabela 1. Broj ubistva u Srbiji u 2013 i 2014. godini

Ubistva evidentirana na teritoriji Srbije u 2013. i 2014. (KD iz člana 113.)								
		Ukupno	Poznat učinilac	Učinilac uhvaćen na delu	Broj NN dela	Rasvetljeno	% rasvetljavanja	Ostalo nerasvetljeno
Srbija	2013.	74	35	-	39	31	79,49	8
	2014.	63	36	-	27	22	81,48	5

Takođe, i 2014. godini je nešto viši procenat rasvetljenih ubistava u odnosu na 2013. godinu. Inače, broj rasvetljenih ubistava je, realno, visok i kreće se u preko 80 % slučajeva. Višu stopu ubistava od Srbije imaju Kosovo, Albanija, Crna Gora i Turska, a nižu Hrvatska, Makedonija i BiH⁷. Ta stopa za Kosovo iznosi 3,07 žrtava na 100.000 stanovnika, dok je u Prištini 1,70. U Bosni i Hercegovini ona iznosi 1,76, s tim da nema podataka za glavni grad ove države. U Crnoj Gori je 3,02 ubistva na 100.000 stanovnika, a u Podgorici 4,74. Međutim, ove podatke treba pažljivo tumačiti jer stopa ubistava može da varira iz godine u godinu, naročito za male zemlje ili gradove gde se može dogoditi da nekoliko godina za redom uopšte nema ubistava.

Razbojništvo je, pored razbojničke krađe, pravno složeno krivično delo koje se prema svojoj pravnoj prirodi određuje istovremeno i kao imovinsko, ali i kao nasilničko krivično delo (Đurđić, Jovašević, 2006: 122-124). Radi se, zapravo, o krivičnom delu koje ima dvojako određenu pravnu prirodu koja ga i svrstava u dve vrste klasičnog, opšteg ili konvencionalnog kriminaliteta (ili u prava, prirodna ili atavistička krivična dela prema tipologijama pozitivne škole krivičnog prava). Prema vrsti objekta zaštite – a to je imovina, imovinska prava i interesi drugog lica, krivično delo razbojništva se može sistematizovati u imovinska krivična dela (ili imovinski kriminalitet), kao što to inače čine i savremeni zakonodavci predviđajući ovo krivično delo u grupi krivičnih dela protiv imovine. Prema načinu i sredstvu preduzimanja radnje izvršenja, krivično delo razbojništva može se sistematizovati u nasilnička krivična dela, koja su upravljena na život i telesni integritet, odnosno slobodu raspolaganja drugog lica. Prilikom pojmovnog određenja krivičnog dela razbojništva, ovo je pravo složeno krivično delo i sastoji iz dva dela: a) prinude i b) krađe,

⁵ Prema poslednjim podacima iz izveštaj Ujedinjenih nacija i Svetske zdravstvene organizacije.

⁶ <http://www.novosti.rs/vesti/naslovnica/hronika/aktuelno.291.html:535048-Ubistava-manje-zlocini-suroviji,5.12.2015, u 1.30 h>.

⁷ Prema podacima iz izveštaju evropskog statističkog zavoda Eurostat "Krivična dela i pravosuđe". <http://www.euractiv.rs/srbija-i-eu/3460-u-srbiji-221-ubistvo-na-100-hiljada-stanovnik>

gde prinuda prethodi krađi i predstavlja sredstvo i način njenog vršenja. Prinuda se primenjuje u cilju da bi se savladao otpor vlasnika ili držaoca stvari i tako oduzela tuđa pokretna stvar u nameri da učinilac za sebe ili drugog pribavi protivpravnu imovinsku korist. Radnja ovog krivičnog dela je započeta primenom sile, pa je nebitno da li je izostala druga faza izvršenja dela – oduzimanje stvari. Takođe za postojanje ovog krivičnog dela nije neophodno da sila koju je učinilac upotrebio radi oduzimanja tuđe pokretne stvari bude takvog intenziteta da bi se njome mogao savladati otpor oštećenog. Dovoljno je, naime, da je upotrebom sile stvorena upravo takva situacija u kojoj je došlo do oduzimanja tuđe pokretne stvari. Ono što kvalifikuje radnju izvršenja jeste karakter sredstva i načina njenog izvršenja – a to je primena sile ili kvalifikovane pretnje. Za postojanje razbojništva nije neophodno da sila koju izvršilac dela upotrebljava radi oduzimanja tuđe pokretne stvari bude takvog intenziteta da bi se njome mogao savladati otpor oštećenog. Razbojništvo i razbojnička krađa, i pored smanjenja broja izvršilaca u poslednjoj deceniji, konstantno su na približnom istom procentu u ukupnom broju izvršilaca krivičnih dela. Statistički podaci pokazuju rast ovih krivičnih dela u 2006. godini, i smanjenje u 2007. godini. Tako je u 2010 broj osuđenih lica za razbojništvo i razbojničku kaznu iznosio 673. lica (Igrački, J.;2013:356).

Krivično delo silovanje inkriminisano je odredbom čl.178. Krivičnog zakonika i pripada grupi krivičnih dela protiv polne slobode. Njegov primarni zaštitni objekt jeste polna sloboda ali istovremeno i dostajnstvo ličnosti žrtve. Pored silovanja, u ovoj glavi nalaze se i sledeća krivična dela: obljuba nad nemoćnim licem, obljuba sa detetom obljuba zloupotrebom položaja nedozvoljene polne radnje podvođenje i omogućavanje vršenja bluda, posredovanje u vršenju prostitucije, prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju, navođenje maloletnog lica na prisustvovanje polnim radnjama i iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih dela protiv polne slobode prema maloletnom licu. Po svojoj suštini, silovanje predstavlja prinudnu obljubu, odnosno, vršenje obljube uz upotrebu prinude, pri čemu je u pitanju prinuda koja predstavlja: upotrebu sile ili ozbiljne kvalifikovane pretnje – pretnje kojom se stavlja u izgled zlo koje se odnosi na lišenje života ili povredu tela tog ili njemu bliskog lica. Izvršilac ovog krivičnog dela može biti svako lice, muško ili žensko. Radnja izvršenja je dakle dvoaktna: vršenje prinude i vršenje obljube ili sa njom izjednačenog čina. Krivični zakonik iz 2005.godine prvi put uvodi termin "čina izjednačenog sa obljubom" i pritom ga ne definiše, ali kako je u ovom zakoniku izostavljen termin "protivprirodnog bluda" može se pretpostaviti da on predstavlja takav čin. Izvršilac ovog krivičnog dela, seksualni prestupnik koji se često u laičkoj javnosti označava kao "seksualni manijak", "seksualni psihopata" najčešće nije duševno obolela osoba. Generalno, radi se o uračunljivom učiniocu krivičnog dela kome se sudi u opštem krivičnom postupku. Sve osobine koje se kod njega, psihijatrijskim veštačenjem utvrde, ne čine dijagnozu koja bi bila relevantna u pogledu uračunljivosti, čak ni kada je u pitanju pedofilija, nekrofilija, zoofilija, urinofilija i dr. Smatra se naime da izvršiocima ovih krivičnih dela imaju pojačan seksualni nagon, što su kriminološka istraživanja pokazala ne samo netačnim već i suprotnim, ili da su "seksualni delinkventi" skoro obavezno povratnici – predrasuda koju naročito neguje policija koja

skoro po default-u, dok traži nepoznatog izvršioca, najpre obavlja informativne razgovore sa već poznatim, ranijim izvršiocima ovih krivičnih dela (nije to međutim specifikum otkrivanja samo ove vrste krivičnih dela), uprkos statističkim podacima koji ukazuju upravo suprotno – da je povratništvo kod ove vrste dela u odnosu na druga, zapravo najmanje. Statistički podaci policije, kao najčešćeg izvršioca ovog krivičnog dela prikazuju, muškarca, starosti do 30 godina, stanovnika urbane sredine, dok profil, koji nam u najvećem broju prikazuju veštaci sudske medicine, forenzičari i psihijatri izgleda ovako: neupadljiv, tih, zatvoren, doživeo prerane ejakulacije, delimičnu ili potpunu impotenciju, a svakako u brojnim situacijama doživeo podsmeh zbog svoje seksualnosti, nerado govori o seksualnim iskustvima. Ima naravno i potpuno drugačijih veštačenja koja ukazuju na agresivnog izvršioca, sklonog upotrebi alkohola, dominantnog mužjaka, latentnog homoseksualca (Igrački, J.;2013:357-364).

Prinuda kao delatnost nasilničkog i organizovanog kriminaliteta sastoji se u prinuđivanju drugoga silom ili ozbiljnom prijetnjom da nešto učini ili ne učini ili trpi. Otmica je takođe delatnost nasilničkog kriminaliteta koju čini onaj ko silom, pretnjom, obmanom ili na drugi način odvede ili zadrži neko lice u nameri da od njega ili drugog lica iznudi novac ili kakvu drugu imovinsku korist ili da njega ili koga drugog prinudi da nešto učini, ne učini ili trpi. Teži oblik otmice postoji ukoliko se otmica izvrši prema detetu ili maloletnom licu, ili na svirep način ili pretnjom ubistvom ili teškom telesnom povredom, ili u sastavu grupe ili zločinačke organizacije. Iznuda, kao oblik organizovanog nasilničkog kriminaliteta, sastoji se u prinuđavanju drugoga silom ili ozbiljnom pretnjom da nešto učini ili ne učini na štetu svoje ili tuđe imovine, a u nameri da se time sebi ili drugom pribavi protivpravna imovinska korist. Delo obuhvata i uterivanje duga ukoliko se to čini prinuđivanjem, što je naročito svojstvena delatnost za one kriminalne organizacije koje karakteriše izrazita primena nasilja. Uцена, kao delatnost organizovanog, nasilničkog kriminaliteta, javlja se kao specifičan oblik iznude, s tim što se kod ucene ne primenjuje sila, već specifičan vid pretnje koja je upravljena na tačno određeno zlo – žrtvi se preti da će se protiv nje ili njoj bliskog lica otkriti nešto što može škoditi njihovoj časti i ugledu.

Nasilničko ponašanje je kao krivično delo definisano članom 344. Krivičnog zakonika Republike Srbije. Ovaj član ima dva stava, gde je u prvom stavu propisan osnovni oblik krivičnog dela, koji glasi: "Ko grubim vređanjem ili zlostavljanjem drugog, vršenjem nasilja prema drugom, izazivanjem tuče ili drskim ili bezobzirnim ponašanjem značajnije ugrožava spokojstvo građana ili teže remeti javni red i mir, kazniće se zatvorom do tri godine". U drugom stavu propisan je teži oblik krivičnog dela, na način što navodi: "Ako je delo iz stava 1. ovog člana izvršeno u grupi ili je pri izvršenju dela nekom licu nanesena laka telesna povreda ili je došlo do teškog poniženja građana, učinilac će se kazniti zatvorom od šest meseci do pet godina".⁸ Krivično delo nasilničko ponašanje karakteriše ponašanje učinioca pri njegovom izvršenju i ukazuje na specifičan, poseban odnos učinioca prema svom delu, prema svom ponašanju, ali i prema oštećenom (žrtvi). Takvo ponašanje ima i svoju subjektivnu stranu. To se ogleda u motivima i subjektivnom odnosu učinioca prema žrtvi koja se lišava života bez ikakvog povoda ili zbog beznačajnog povoda. Pojam

⁸ Krivični zakonik Republike Srbije (Sl. glasnik br. 85/05,88/05, 107/05, 72/2009, 111/09, 12/2012 i 104/2013.)

nasilničkog ponašanja treba tumačiti u skladu sa obeležjima krivičnog dela određenom u članu 344. KZ RS. U teoriji krivičnog prava može se naći i shvatanje da definiciju nasilničkog ponašanja treba uzeti u obzir samo orijentaciono, jer se ovaj pojam, ne poklapa u celini sa pojmom ovog ponašanja datog kod određivanja krivičnog dela teškog ubistva. Krivično delo nasilničkog ponašanja predviđeno je u članu, u grupi krivičnih dela protiv javnog reda i mira i ispoljava se u značajnijem ugrožavanju spokojstva građana ili težem remećenju javnog reda grubim vređanjem ili zlostavljanjem drugoga, vršenjem nasilja prema drugome, izazivanjem tuče ili drskim ili bezobzirnim ponašanjem. Kao radnje izvršenja, zakon je predvideo više alternativnih delatnosti. To su: a) grubo vređanje drugoga, b) grubo zlostavljanje drugoga, v) vršenje nasilja prema drugome, g) izazivanje tuče i d) drsko ili bezobzirno ponašanje. Grubo vređanje obuhvata samo najteže oblike napada na čast i ugled drugog lica, kao i svaku drugu tešku povredu njegovih osećanja (stida, pijeteta, religioznog, verskog ili nacionalnog osećanja) koja više-manje kod svakog može da izazove opravdan revolt u toj sredini. Ovo grubo vređanje bi postojalo kada se nečija čast i ugled teško i bezrazložno povređuju, a što se procenjuje u svakom konkretnom slučaju, imajući u vidu način vređanja, mesto i vreme izvršenja dela, okolnosti pod kojima se vređanje vrši, sadržinu uvrede, prisutnost lica, posebno dece ili članova porodice oštećenog i sl. Kod utvrđivanja kvaliteta i kvantiteta verbalnog napada na drugo lice treba posebnu pažnju posvetiti pravilnom podvođenju činjeničnog stanja ovog krivičnog dela za razliku od krivičnog dela uvrede. Radnja grubog vređanja kod krivičnog dela mora biti takva da kod ljudi, u određenoj sredini, izaziva opravdan revolt, gnušanje, prekor, prezir, podsmeh ili neku drugu reakciju sredine koja predstavlja grubo devalviranje i ponižavanje čoveka. Pored toga, svaki drugi napad na osećanja čoveka, koji je podoban da izazove ovakav revolt okoline, čini radnju grubog vređanja. Grubo zlostavljanje drugoga znači primenu takvog postupka koji izaziva fizičke ili psihičke bolove ili drugu veću telesnu nelagodnost (izlaganje hladnoći ili toploti, polivanje vodom ili drugim tečnostima, najčešće prljavim, povlačenje za kosu, nos, uši, zavrtnje ruke, obaranje na zemlju i sl.). Ono u svakom slučaju mora da prelazi okvire fizičkog maltretiranja, a koje ne znači nanošenje telesne povrede. Vršenje nasilja prema drugome je upotreba fizičke ili psihičke sile prema licu kome se povređuje telesni integritet ili mu se oduzima sloboda kretanja ili sloboda odlučivanja. U svakom slučaju, kao rezultat preduzetog nasilja ne sme da nastupi telesna povreda u bilo kom obliku ili vidu. U smislu ovog oblika radnje izvršenja smatra se i upotreba nasilja, ne samo prema licima već i prema stvarima u cilju njihovog uništenja, oštećenja ili činjenja neupotrebljivim, posebno kada su ove delatnosti uperene protiv lica kome ove stvari i pripadaju ili u odnosu na njih ima određeni odnos. Izazivanje tuče je stvaranje opasne situacije u kojoj može da dođe do fizičkog obračuna dva ili više lica. Za postojanje ove radnje nije potrebno da je tuča u konkretnom slučaju i nastupila. Pri tome, učinilac ove radnje može i lično da učestvuje u tuči ili da podstrekava ili pomaže drugima na učešće u tuči. Ovde se zapravo radi o provokaciji fizičkog obračuna, a ne o običnom pozivanju na tuču. Poslednji oblik radnje izvršenja krivičnog dela nasilničkog ponašanja jeste drsko i bezobzirno ponašanje. Ovde se radi o različitim oblicima ponašanja koja u znatnijoj meri odstupaju od opšte usvojenih normi pristojnog ponašanja, kao i drugi oblici nasilničkih ponašanja prema stvarima. Međutim, svi ovi oblici ponašanja moraju biti

određenog intenziteta grubosti, surovosti, bezosećajnosti, bezobzirnosti, bahatosti, osionosti. Tako, u ovaj pojam ne ulaze razni nestašluci, nepromišljenosti, neumesne šale i sitniji izgredi koji, istina, mogu da izazovu negodovanje i osudu građana, ali još uvek ne ugrožavaju njihovo spokojstvo. Ovde se smatraju postupci i ponašanja kojima učinilac javno manifestuje da ne uvažava konkretne prilike i običaje u određeno vreme na određenom mestu i prema određenoj okolini (Igrački, 2013: 207).

Nasilništvo među vršnjacima je specifičan i sve prisutniji fenomen agresivnog ponašanja, proces koji kod svakog učesnika može dovesti do ozbiljnih i dalekosežnih posledica kako fizičkih, tako i u socijalnom i emocionalnom životu. Smatra se najzastupljenijim oblikom neprihvatljivog ponašanja dece u školi, koje može eskalirati u ekstremno ozbiljne forme antisocijalnog i delinkventnog ponašanja. Ovaj oblik nasilničkog ponašanja je podloga mnogim problemima povezanim s nasiljem među ljudima. Učestvovanje u nasilništvu među vršnjacima mogao bi biti značajan korak u nasilničkom ponašanju koje je spoj moći i agresije, a koje se može manifestovati u: seksualnom nasilju, nasilju u vezama, nasilje na radnom mestu, nasilje u braku, zlostavljanje dece i odraslih i dr. Zato je veoma važno prepoznavanje elemenata ovakvog oblika devijantnog ponašanja kao i faktori koji mogu biti ključni u njegovom formiranju i rad na prevenciji istih (Igrački, J.: 2015:139).

Za postojanje nasilničkog ponašanja kao krivičnog dela (za razliku od prekršaja protiv javnog reda i mira) potrebno je da je usled preduzete radnje izvršenja, u nekom od navedenih oblika, došlo do nastupanja posledice u vidu značajnijeg ugrožavanja spokojstva građana (u većem obimu ili u dužem trajanju) ili u vidu težeg remećenja javnog reda. Spokojstvo građana je ugroženo kada je došlo do promene u osećajnoj sferi pasivnog subjekta prema kome je neka od delatnosti u sklopu ponašanja preduzeta, ali i kod drugih prisutnih lica. Te promene u osećajnoj sferi se mogu manifestovati u smislu osećanja straha, duševnog nemira, ugroženosti lične ili imovinske sigurnosti, kada više nemaju predašnjeg mira koji im je neophodan za uredan i normalan život. Zakon pri tome govori samo o značajnijem ugrožavanju spokojstva, što znači da nije potrebno da je došlo i do njegovog narušavanja. Nasilničko ponašanje učinioca biće podobno da ugrozi spokojstvo građana samo onda ako ne proizilazi iz motiva zasnovanih na ličnim odnosima između učesnika događaja. To znači da izbor pasivnog subjekta mora biti rezultat slučaja, što znači da se bilo koje lice moglo naći u ulozi pasivnog subjekta koje bi se u određeno vreme našlo na određenom mestu sa učiniocem dela. Drugi oblik posledice ovog dela se javlja u vidu težeg remećenja javnog reda. Ako javni red shvatimo kao stanje poštovanja određenog poretka koji se ogleda u ukupnosti normi ljudskog ponašanja za nesmetano odvijanje života i rada na javnim mestima onda do remećenja javnog reda može doći na dva načina. Prvo, kada se radi o nasilničkim ponašanjima nekog lica koja su usmerena na sprečavanje održavanja javnog reda i mira. Tu spadaju ispadi i izgredi protiv organa policije u prvom redu i grubo suprotstavljanje njihovoj službenoj radnji. I drugo, to su vandalska ponašanja upravljena na oštećenja stvari namenjenih za opštu ili zajedničku uglavnom javnu upotrebu. No, u teoriji krivičnog prava, a još više u sudskoj praksi, opravdano se postavlja pitanje da li sva ova obeležja krivičnog dela nasilničkog ponašanja treba da budu ispunjena da bi se ponašanje učinioca moglo u konkretnom slučaju kvalifikovati po odredbi čl. 114.

tač. 2. KZ RS. U davanju odgovora na ovo pitanje iskristalisala su se dva shvatanja. Prema prvom shvatanju, postojanje nasilničkog ponašanja kao preduslov za nanošenje smrtne posledice nekom licu na javnom mestu, a posebno u vezi ili povodom sportskog takmičenja, treba utvrđivati i kod kvalifikovanja krivičnog dela kao teškog ubistva, jer se ovde radi o određivanju posebnog, težeg oblika ubistva koje ima kriminalno političko opravdanje samo u slučaju ako se i ovde radi o učiniocu koji ima sklonost, naviku, spremnost ka nasilničkom ponašanju uvek i u svakoj prilici, a ne samo u tom izdvojenom konkretnom slučaju. Ovde se kao kvalifikatorna okolnost javlja upravo ispoljena društvena opasnost, sadržana u ličnosti učinioca dela, u njegovoj psihičkoj strukturi koja ga karakteriše asocijalnim, bezosečajnim, osionim, bahatim učiniocem, kome ljudski život ne predstavlja nikakvu vrednost. Radi se naime o takvim situacijama gde upravo dolazi do izražaja siledžijski, nasilnički, huliganski karakter ličnosti učinioca. Njega karakterišu: obest, hir, odsustvo svakog racionalnog motiva, bezrazložnost, bezobzirnost u postupanju, omalovažavajući odnos prema osnovnim ljudskim vrednostima, posebno prema životu drugog. To znači da je nasilničko ponašanje ovakvom učiniocu postalo stil života, konstantna crta njegove psihološke ličnosti. Prema drugom shvatanju, za kvalifikovanje krivičnog dela teškog ubistva nije potrebno utvrđivati sklonost učinioca za nasilničkim ponašanjem. Ovo shvatanje se zasniva na tumačenju zakonske odredbe koja nema upućujući karakter u odnosu na odredbu kojom se određuje krivično deo nasilničkog ponašanja. Slično stanovište može se naći i u sudskoj praksi, gde se ističe da za postojanje ovog krivičnog dela ubistva nije neophodno da je učinilac svojim ranijim ponašanjem pokazao sklonost za nasilničkim ponašanjem, već je dovoljno da je nasilničko ponašanje ispoljio prilikom izvršenja ovog krivičnog dela (Jovašević, 2009: 43-52).

Kao posledica nasilja, godišnje u svetu umre 1,6 miliona ljudi. Nasilje je jedan od vodećih uzroka smrti u svim delovima sveta. Studije o nasilju, njegovim uzrocima i strategiji prevencije, u organizaciji Svetske zdravstvene organizacije, pokazuju da su uzroci u ličnosti izvršioca, socijalnoj sredini, porodičnim odnosima, vrednosnom sistemu i kulturi određenih društvenih grupa. Statistički podaci pokazuju da je u 2012. godini, u Beogradu, izrečeno 2,7 % prvostepenih presuda za krivično delo nasilničkog ponašanja, 1 % presuda za krivično delo nasilja na sportskim priredbama ili javnim skupovima i 5,9 % presuda za krivično delo nasilja u porodici.⁹ Kada se radi o krivičnim delima nasilja u porodici stanje je još alarmantnije. Iz godine u godinu povećava se broj izvršenih krivičnih dela sa smrtnim posledicama. Tokom 2013. godine u Srbiji je u porodičnom nasilju ubijeno 76 osoba, od čega 45 žena, a bilo je i pet slučajeva čedomorstva¹⁰. U odnosu na 2011. godinu broj prijavljenih za porodično nasilje povećan je za 49%¹¹, što ukazuje na slab efekat kaznenih i drugih mera prema učiniocima krivičnog dela nasilja u porodici. Na osnovu izloženog, može se zaključiti da se na prevenciji nasilničkog kriminaliteta preduzimaju mere i aktivnosti ali ima još mnogo toga što treba uraditi.

Poseban društveni problem predstavlja maloletničko nasilje, koje se posebno manifestuje na uzrastu od 12. godine i svoj maksimum dostiže između 17. i 21. godine.

⁹ Prema statističkom izveštaju Republičkog javnog tužilaštva za 2012. godinu.

¹⁰ Po podacima Savetovaništa protiv nasilja u porodici u Beogradu.

¹¹ Prema podacima Republičkoj javnog tužilaštva Srbije

Nasilna krivična dela maloletnika čine oko 10% od ukupnog kriminaliteta mladih. Adolescenti su počinioci 8% svih ubistava, između 10 % i 15 % maloletnih delinkvenata su hronični, ozbiljni počinioci i oni čine 50% svih krivičnih dela. Stopa recidiva za maloletnike iznosi 75 do 80% i veća je nego kod punoletnih lica. Procenjuje se da se u svetu, godišnje izvrši oko 250 000 ubistava među mladima između 10-29 godina. To je 41% od ukupnog broja ubistava na globalnom nivou svake godine. Stopa ubistava koja izvrše maloletnici se značajno razlikuje po polu. Mladi muškarci čine kako većinu počinitelaca tako i većinu žrtava u odnosu na žene. U godinama 1990-2004, stopa ubistava mladih su porasle u mnogim zemljama u razvoju, a opala u nekoliko razvijenih zemalja poslednjih pet godina.

Prema studiji Građanskog saveta za javnu bezbednost iz Meksika, pet gradova u svetu sa najvećom godišnjom stopom ubistava su: *San Pedro Sula* (Honduras) oko 159 ubistava na 100.000 stanovnika; *Sijudad Huarez* (Meksiko), 148 ubistava; *Masejo* (Brazil), 135 ubistava; *Akapulko* (Meksiko), 128 ubistava i *Distrito Sentral* (Honduras), sa 100 ubistava na 100 000 stanovnika¹².

ZAKLJUČAK

Nasilnički kriminalitet je višedimenzionalni fenomen koga možemo i moramo posmatrati interdisciplinarno kako bi ga razumeli i sprečili. U delikte nasilja spadaju, prvenstveno, krvni delikti i druga dela upravljena na lišavanje života čoveka—ubistva, povrede telesnog integriteta i zdravlja, kao što su politički delikti nasilja, posebno akti terorizma, i zločini protiv čovečnosti i međunarodnog prava, seksualni i saobraćajni delikti, kao neki delikti protiv imovine (razbojništva, otmice, iznude). Naučni pristupi objašnjenju prirode nasilja su dosta različiti, a većina njih ide u determinizam. Neki autori u objašnjenju uzroka delikata nasilja polaze od stavova da nasilje nije u ljudskoj prirodi, već da se radi o stečenim elementima agresivnosti, uzrokovanim društvenim odnosima u kojima pojedinci i društvene grupe stiču iskustvena saznanja o potrebi i korisnosti nasilja. Ako postavimo pitanje o uzrocima masovnog kršenja zakonskih normi, odgovor možemo pronaći u činjenici da nasilnički i agresivni akti obično znače kršenje određenih normi. Nijedna vrsta nije tako destruktivna kao što je ljudska. Ljudska agresija i nasilje, posebno mladih, je prisutna u svim fazama razvoja ljudske civilizacije i stalno je prisutna društvena aktivnost na smanjenju ljudske agresije i nasilja, kako prema drugom tako i prema sebi. Postoji jedinstveno mišljenje da su život i telesni integritet čoveka, društvene vrednosti za čije očuvanje ne postoji samo pojedinačni, individualni, već opšti zajednički interes društva.

Društvo preduzima mere u zakonodavnoj sferi da sve oblike nasiljčkog ponašanja pojedinca, grupe ili šire zajednice, kontroliše i sankcioniše. Iskustva pokazuju da represivne mere ne daju očekivane rezultate i danas je sve prisutnija koncepcija preventivnog delovanja na sve potencijalne osobe koje ispoljavaju, latentnu ili manifestnu, sklonost za nasilničko ponašanje. Preventivne mere imaju veliki značaj u unapređivanju i

¹² <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/348127/Deset-najsmrtonosnijih-gradova-sveta>, 7.12.2015. 21, 54 h.

razvijanju svesti, vrednosnog sistema, moralnog kodeksa i svih drugih faktora koji mogu da doprinesu smanjenju nasilja- agresije u interpersonalnim odnosima među ljudima.

LITERATURA

1. Bošković, M. (2005). *Organizovani kriminalitet i korupcija*. Banja Luka: Visoka škola unutrašnjih poslova
2. Bošković, M. (2011). Kriminološka obeležja i tipologija nasilničke ličnosti, U: *Nasilnički kriminalitet: etiologija, fenomenologija, suzbijanje*, Banja Luka
3. Ćirić, J. (2002). Nasilje, sport, prevencija. U: *"Delikti nasilja – krivično-pravni i kriminološki aspekt"*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja
4. Đorđević, Đ. & Đorđević, M. (2010). Krivično pravo sa osnovama privrednoprestupnog i prekršajnog prava, *Priručnik za polaganje pravosudnog ispita, VI dopunjeno izdanje*, Beograd: "Projuris".
5. <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/348127/Deset-najsmrtonosnijih-gradova-sveta>, 7.12.2015. 21,54 h.
6. <http://www.cdc.gov/violenceprevention/globalviolence/index.html>
7. <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno>
8. Ignjatović, Đ. (2002). Kriminološki aspekt delikata nasilja, U: *"Delikti nasilja – krivično-pravni i kriminološki aspekt"*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
9. Ignjatović, Đ. (2011). Pojam i etiologija nasilničkog ponašanja, *CRIMEN* (II) br. 2..
10. Igrački, J. (2013). Nasilničko ponašanje: krivičnopravni i kriminološki aspekt, *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, Br. 2.
11. Igrački, J. (2014). Delikti nasilja i društvena reakcija. U: *Prestup i kazna: de lege lata et de lege ferenda*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
12. Igrački, J. (2015). Peer violence: from children,s aggression to delinquency, Ohrid,
13. Jovašević, D. (2009). Posledice bezobzirnosti nasilničkog ponašanja. *Socijalna misao*, 16(1).
14. Kovač, M. (2005). Nasilje u sportu – huliganizam kao oblik nasilja sportske publike. *Zbornik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja*, br.1-2.
15. *Krivični zakonik Republike Srbije* (Sl. glasnik br. 85/05.88/05, 107/05, 72/2009, 111/09, 12/2012 i 104/2013).
16. Kron, L. (2010). Agresija, destruktivnost, nasilje: o nužnosti prevencije i adekvatne državne reakcije. U: *Nasilnički kriminal: etiologija, fenomenologija, prevencija*, Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
17. Lazarević, Lj. (2002). Delikti nasilja-krivičnopravni aspekt, U: *Delikti nasilja-krivičnopravni i kriminološki aspekt*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
18. Mijaković, S.; Bajagić, M. (2012). *Organizovani kriminal i terorizam*. Beograd: Kriminalističko-policijska akademija.
19. Popadić, D. & Plut, D. (2007). Nasilje u osnovnim školama u Srbiji: oblici i učestalost. *Psihologija*, 40(2).

20. Teofilović, N.(2004). Nasilje mladih na sportskim priredbama, "Nauka, bezbednost, policija", br. 2-3.Beograd
21. Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, (Službeni glasnik RS. br. 67/2003; 101/2005; 90/2007; 111/2009)

CRIMINAL-LAW AND CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS OF VIOLENT CRIME IN SERBIA

Violent crime draws the attention of modern scientific, professional and social public and represents a topic that opens a number of different issues of ethical, psychological, sociological, criminological to criminal-legal questions. There is a person as a bully, a person as a victim, but also people who as a society correspond to violence with more violence in the form of social or criminal sanctions, in the phenomenon of a violent behaviour. More serious forms of violence, especially murder, rape, robbery, domestic violence, violence at sport events, are phenomena that have a strong destructive impact on the social environment, and require a thorough criminal-legal, criminological, and many other analysis. According to the published results of the Geneva Declaration on Violence, the global rate of murders in the last decade is about 7.6 per 100 000 residents, the rate in the European Union is below 2, and in Serbia is slightly more than 2 cases per 100 000 residents. Based on statistical data, the daily average of murders in the world is 1342, approximately 56 murders hourly or approximately one murder in every minute (0.93). When it comes to a criminal offense against sexual freedom, it can be said that it is significantly present on the global level. Thus, in America, 83% of girls aged 12-16 years have been experienced some form of sexual harassment and abuse, in the UK one in 5 women aged 16- 59 years has experienced some form of sexual violence. An interesting fact is that of European countries, Sweden is the second in the world in the number of rapes, approximately 53 criminal offenses of rape per 100 000 citizens. In Serbia 372 adults were reported for crimes against sexual freedom in 2012, of which 121 cases for the crime of rape.

Keywords: violence, crime, aggressive behavior, the structure of criminal acts with elements of violence, the extent of violent crime, the causes of violence, murder, rape and robber